

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ҰЛТТЫҚ-ӘДЕП ҒҰРЫПТЫ, САЛТ-ДӘСТҮРДІ ҮЙРЕТУ

Умирзакова Нұршат Есенғали қызы

Әжінияз атындағы Нөкіс мемлекеттік педагогика институтының Бастауыш тәлім факультетінің 1-Z топар студенті

АННОТАТСИЯ

Бұл шығармада ертеден келе жатқан әдеп-ғұрыпты, салт-дәстүрді үйрету туралы мәлімет келтірілген. Бастауыш сыныптарда ұлттық-әдеп ғұрыпты салт–дәстүрді балалардың бойына сіндіріп бару. Оларға атадан мирас болып қалған байлықты үйрету болып табылады,

***Тірек сөздер:** ұлттық-әдеп ғұрып, салт-дәстүр, атадан мирас болып қалан байлық*

Халқымыз ежелден-ақ салт-дәстүрге бай. Қазақтың өмірімен біте қайнасып кеткен рухани және мәдени азықтардың, яки, дәстүрлердің барлығы дерлік бүгінгі күнге дейін сақталды деп айта алмаймыз. Ұмытылып кеткен, не халық жадында жүрсе де орындалмайтын дәстүрлер баршылық. Әрине, ғасырлар бойы бодандық тәртіптің қырсығынан дәстүрлердің ережесі де бұзылған болар. Десек те, дәстүрді өмір сүрумен тең құқылы дәрежеде алып жүруіміз қажеттілік секілді. Ежелгі дәстүрлердің ішінде, азын-аулағына тоқталып өтейік:.

Ерте кездерде халқымыз әр түрлі айтулы тойларға ерекше мән беріп, алдын ала жан-жақты дайындық жасаған. Келін түсіріп, ұл балаларды үйлендіру тойының жөн-жоралғысына, сән-салтанатына жасалатын түрлі ұлттық кәделерге ерекше көңіл бөлген. Осындай қуанышты тойлардың бірі – келін түсіру тойы деп есептеп, соған орай "той малы" деген дәстүр қалыптасқан. Бұл дәстүрге әрбір құда жағы өз дәулеті мен шамасына қарай жылқы немесе қой және т.б мал

әкелуге ұмтылған. "Той малы" дәстүрі екі жақтағы татулығы мен ынтымақтылығы дәнекер болатын ерекше дәстүр деп есептеледі.

Тағы бір дәстүріміздің бірі – қымызмұрындық. Ол – халқымыздың ежелден жылқыға байланысты қалыптасқан шаруашылық дәстүрінің ең айтулысы. Қымызмұрындық – қазақ халқының Ұлыстың ұлы күні – Наурыздан кейінгі үлкен мерекесі болып саналады. Бұл мереке – Сарыарқа алқабында "биемұрындық", Батыс Қазақстанда – "қымызмұрындық", Шыңжанда – "биебау", ал Монғолияда – "биебайлар" деп аталады. Қыстан қысылып шыққан ел көктем туысымен жаны жадырап кең жайлауға қоныс аударып, төрт түлігін төлдетіп қуанышқа бөленеді. Қымызмұрындық дәстүрі кезінде желі басына жұрт жиналып, бие желініне, сауырына, құлынның кекіліне, қазық басына, желіге май жағылып, "құтты бол, сүтті бол, өсімтал бол" деген тілек айтылып бата жасалады. Қымызмұрындық салтанаты тарқамай жатып-ақ биенің алғашқы сауымы басталады. Бұл дәстүр кейде "Қазық майлау" деп те аталады.

Ең қызықтысы әлемде 15 түрлі әдеп-ғұрып өте сирек кездеседі

- 1- Құмырсқаға қолғап киіңіз
- 2- Сонгкран фестивалінде су лақтыру
- 3- Өлгендердің күлін жегізу
- 4- Жүкті әйелді жанып жатқан көмірге апару
- 5- Канамара Мацуридегі алып пенистің мүсіндерін серуендеу
- 6- Махаббат белгісі ретінде қызды ұрлап алыңыз
- 7- Өлгендермен билеу
- 8- Сүт тістерін төбесінен лақтыру
- 9- Балаңызды картон қорапта ұйықтатыңыз
- 10- Ауру белгісі ретінде саусақтарыңызды кесіңіз
- 11- Лои Кратхонгтың өзгермелі фонарларына тамсаныңыз
- 12- туыстардың денесін лашындарға ұсыну
- 13- Адамзатқа бата беру үшін аю қанын ішіңіз
- 14- Күнәлар кешірілуі үшін қанжармен кесіңіз
- 15- Қарттарды айсбергке тастаңыз

Осылар әлемде өте сирек кездесетін екен. Бұлардың біріне тоқталып өтсек.

Сүт тістердің төбесіне лақтыру. Батыс елдерінің көпшілігінде балалардағы сүт

тістерінің жоғалуына байланысты қандай да бір дәстүр бар. Олардың барлығы дерлік тісті жастықтың астына қалдырумен байланысты, өйткені оны тіс ертегісі немесе тіс перісі алып кетуі керек. Алайда, Грецияда әдет мүлдем басқаша. Батыс әлемінде болып жатқан оқиғалардан айырмашылығы, грек баласы тісінен айырылған кезде, ата-анасы оны үйінің төбесіне шығып, сол жерден көшеге лақтыруға шақырады.

Дәстүрде мұны жасау арқылы соңғы тістің сау және дұрыс мөлшерде өсетіндігі айтылады. Жанама әсері, егер сіз Греция көшелерімен өтіп бара жатсаңыз, аспанға қарап, тіс қателікпен басыңызға тиіп кетпес үшін қажет.

Сыңсу . «Халқымызда тұрмыс салт жырларының ең көп тарағандарының бірі сыңсу». Ұзатылған қыз өз босағасынан аттанр алдында ағайын туғандарын аралайды. Былайша айтқанда қоштасады (Бірақ бұл дәстүрлі қоштасу емес). Жеңгесін ертіп ағайындарын аралап жүрген қыз жәй жүрмейді. Ол өзінің балалық дәуренінің, оң жақта бұлғақтап өскен бақытты күндерінің өткендігін, аяулы ата анасының, туысқандарының өзін мәпелеп өсірудегі еңбегін өлеңмен айта жүріп өксиді. Ондай өлең жырды сыңсу дейді.ажет.

Қыз ұзату» (салт, той). «Ұлын ұяға, қызын қияға қондыру» ата ананың тілегі әрі парызы. Соның ішінде қыз ұзату үлкен той, думан әрі қызық. Бұл күні ата ана қуанады, әрі жылайды. Қуанатыны қыз өсірді және оны құтты жеріне қондыруы, жылайтыны әрине қимастық көңілі.

Қызды алуға құда (тақ санмен) бес не жеті кейде одан да көп адам келеді. Мұның ішінде бас құда, құдалар және күйеу жолдас болады. Солтүстік және Орталық Қазақстанда тек ер адамдар барады. Құдалар әдетте кешкілік баруы керек. Мұнда ойын сауық, құдалық рәсімдер мен кәде жоралар жасалады. Жақын адамдар құданы үйіне шақырады.

Ұзатылатын қызды дәстүр бойынша таң ата, күн шыға жөнелтеді. Оның алдында қыз «Қоштасу жырын», жастар «Жар жар», «Ау жар», «Аушадияр» айтылады.

Халқымызда ұмтылып бара жатқан дәстүрлерде бар, Салт-дәстүр әр ұлттың, халықтың діні мен сеніміне, тұрмыс-тіршілігіне байланысты болып табылады. Салт-дәстүр ұлт үшін өмір сүреді, қоғам үшін заң болып табылады, адамдарға рухани байлық болып есептеледі. Салт-дәстүрлеріміздің кейбірі халық арасында кеңінен пайдаланылып жүрген болса (айдар тағу, қонақ кәде, бастаңғы және т.б.), кейбірі ұмыт қалып барады. Әсіресе жастарымыз біле бермейтін салт-дәстүрлеріміз жетерлік. Ата-бабаларымыздан мұра боп қалған салт-дәстүрлер әрдайым игі мақсаттар үшін қолданыста болған. Сол себепті оларды біле жүру, кей-кейде өмірде іске асыру да артық етпес.

Ақсарбас атау. Қауіп-қатерге ұшырағанында «А, Құдайым оңдасын! Мені осы қиындықтан құтқара гөр! Ақсарбас!» деп құдайы атайтын болған. Мұндай жағдайда «Ақсарбас!» деп үш рет айқайлаған. Сосын қауіп-қатерден аман қалғанында әлгі адам ауыл аймағын шақырып құдайы берген. Ақсарбасқа шалынатын малдар: бозқасқа (қой), көкқасқа (жылқы), қызыл-қасқа (сиыр). Адам ақсарбас атағанда қай малын айтса, соны құдайыға союға тиіс.

Қазақтың ұлттық ойындары бес түрге бөлінеді. Олар: аңға байланысты, малға байланысты, түрлі заттармен ойналатын, зеректікті, ептілікті және икемділікті қажет ететін, соңғы кезде қалыптасқан ойындар. Олардың негізгілерінің өзі жүзден астам.

Ат сайысы. Спорттық ойын. Оның түрлері: ат омырауластыру, аударыспақ, жорға жарыс, көкпар тарту, теңге алу, қыз қуу, қыз жарыс, сайысу т.б. Олар үлкен тойларда ұйымдастырылады. Сайысқа түсетін аттар алдын-ала жаратылады. Ат сайысындағы кейбір ұлттық ойындар Олимпиада ойындарының жоспарына енгізіп ойнатады.

Солай етіп халқымызда әр түрлі салт-дәстүр бар, әр халық өз халқына байланысты салт-дәстүрді қолданылады.

Тұсаукесер – сәби қаз тұрғаннан кейін тез жүріп кетсін деген ырымен жасалады. Ол үшін ала жіп дайындалады. Бұл ала жіп аттамасын деген ұғымнан шыққан. Тұсауды әр адам өзіне жаққан адамға кестіреді, яғни сол адамға ұқсасын.

деген ырымен ,Тұсауы кесілген баланы қолынан ұстап жүгіртеді,шашу шашылады.Баланың ата-анасы тұсау кескен адамға қадесін береді.Тұсаукесерге ауылдын қыз-келіншектері, үлкен жасты әжелерді шақырады

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

- 1) *Қазақстан :Ұлттық энциклопедиясы 7 том*
- 2) *Кенжеахметов С, Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдеп-ғұрыптары, Алматы 1994*